

УДК 378.1

В.Федяєва

м. Херсон

Педагогічна культура батьків у науковому доробку В.Сухомлинського

У статті на основі аналізу наукового доробку В.О. Сухомлинського розкрито роботу Павлівської школи над формуванням педагогічної культури батьків. Автор досліджує основні форми, методи роботи, програму батьківської школи, що є досить актуальним сьогодні.

The article analyses the work of the Pavlyska School as for forming parents' pedagogical culture. The author investigated the main forms, methods of work, curriculum of the parents' school – the matters which are actual enough nowadays.

Педагогічна культура – це складова загальної культури людини, вона є основою виховної діяльності батьків. Від її рівня залежить успішність і результативність домашнього виховання дітей.

Педагогічна культура включає декілька компонентів: розуміння і осмислення відповідальності за виховання дітей, знання про розвиток, виховання, навчання дітей, практичні уміння організації життя і діяльності дітей в сім'ї, здійснення виховної діяльності; зв'язок з іншими соціальними інституціями (дошкільні та позашкільні заклади, школи). Ці компоненти склалися протягом історії людства, і сьогодні набувають нового звучання та наповнення.

Так, на міжнародному рівні ставиться питання про відповідальність батьків ("Конвенція про права дитини", 1989 р.) У законодавчо-нормативному праві багатьох країн, зокрема, і в Конституції України,

закріплено першочергове право батьків на виховання своїх дітей. Виходячи з того, що на сьогодні є багато факторів, які негативно впливають на розвиток і виховання дітей (зростає кількість народжуваності поза шлюбом, збільшується кількість неповнолітніх матерів, розлучень, міграція населення, безробіття та інші соціально-економічні фактори), виховання відповідального батьківства має здійснюватися на всіх рівнях суспільного життя. Тому зміст сучасної педагогічної культури включає знання з етики, естетики, права, психології та інших наук.

Людство давно зрозуміло необхідність спеціальної підготовки батьків до виховання дітей. Про це є окремі записи в священних книгах, а більш широке наукове обґрунтування було зроблено в працях великих педагогів та мислителів. Першу програму підготовки матері до виховання і навчання маленьких дітей запропонував Я.А. Коменський у книзі “Материнська школа”. Аналогічні думки про залежність сімейного виховання від підготовленості батьків висловили вітчизняні та зарубіжні вчені М.І.Пирогов, К.Д.Ушинський, А.С.Макаренко, В.О.Сухомлинський, Ж-Ж. Руссо, Й.Г.Песталоцці, російські вчені П.Ф.Лесгафт, П.Ф.Каптерев.

Досить серйозну увагу цим питанням у XIX столітті приділяли багаточисленні педагогічні журнали, педагогічні товариства, які займалися просвітою населення.

Вивчення праць прогресивних вітчизняних громадських діячів, письменників та педагогів Є.Миропольського, І.Огієнка, І.Франка, Лесі Українки, С. Русової та інших свідчить, що, відстоюючи за сім'єю провідну роль у формуванні особистості, вони прямо чи опосередковано наголошували на доцільності спеціальної психолого-педагогічної підготовки батьків до реалізації освітньо-виховних завдань.

Сьогодні науковці України (В.Постовий, М.Стельмахович, Т.Щербань, М.Ярмаченко та інші) обґрунтовують необхідність посилити увагу до прогресивних традицій батьківської педагогіки, української родинно-

побутової культури в змісті формування педагогічної культури батьків у сучасних умовах.

У кожній країні склалася своя система підвищення педагогічної культури населення. В Україні в ХХ столітті протягом декількох десятиліть існувала спеціальна система підвищення педагогічної культури населення – педагогічний всеобуч. Його основною метою було ознайомлення всього дорослого населення з основами виховання. Ця форма організації навчання мала науково-методичне забезпечення у вигляді програм, навчальної літератури, спрямованої для різних категорій населення. В цій структурі функціонували народні університети, які включали окремі факультети, у тому числі і педагогічні (для керівників, педагогів шкіл, дошкільних закладів, батьків). У систему народних університетів входили і батьківські університети, створені органами народної освіти, і товариства “Знання”. Вони працювали при будинках культури, школах, дошкільних закладах. У програми батьківських університетів, розраховані на один чи два роки навчання, входив мінімум знань про зміст гармонійного розвитку дитини, про методи сімейного виховання. До підвищення педагогічної культури залучалися жіночі і дитячі консультації з питань підготовки молоді до материнства і батьківства. Молоді батьки отримували педагогічні знання у клубах молодих сімей. Навчальними планами і програмами з психолого-педагогічних дисциплін вузів передбачалась підготовка майбутніх вчителів до роботи з сім’єю. Підвищенню педагогічної культури населення слугували лекторії, різні курси, семінари. Усе це свідчить про те, що загалом у країні на той час була певна система підвищення педагогічної культури всього населення, яка сама по собі заслуговує позитивної оцінки. Недоліками цієї системи була досить висока ідеологізація, а інколи й ігнорування реальних проблем сімейного виховання, обов’язковість, а в окремих випадках і примусовість відвідування тієї чи іншої форми педагогічної просвіти. Вагомим внеском у розвиток теорії і практики формування педагогічної культури батьків є діяльність В.О.Сухомлинського. Його хвилювало у житті

все, але найбільше – діти, їх долі, їх майбутнє. Великий педагог завжди відстоював позицію, згідно з якою неможливо роз'єднати шкільне виховання від сімейного. Вчений аналізував історичний шлях української сім'ї, звичаї, традиції, повертався до минулих прогнозів сімейної педагогіки, не продуманих планів та експериментів і доводив, що без уваги до конкретної сім'ї, до визнання провідної ролі сім'ї у вихованні дитини ми не досягаємо успіхів у розбудові держави “сім'я стає могутньою виховною силою, що облагороджує наших дітей лише тоді, коли ви, батьку і мати, бачите високу мету свого життя, живете в ім'я високих ідей, що підносять, звеличують вас в очах ваших дітей... від того, в чому ви бачите джерело щастя, повноти своїх відносин, від того, для чого ви об'єднані в довговічний союз, залежить виховна, облагороджуюча сила сім'ї, моральне обличчя й доля ваших дітей” [8, 157].

Сухомлинський довів, що позитивно впливаючи на весь устрій сімейного життя, педагогічна культура батьків є основою педагогічної діяльності батька і матері, допомагає їм уникнути традиційних помилок у сімейному вихованні і знаходити правильні рішення в складних нестандартних ситуаціях.

Педагогічна культура батьків, за Сухомлинським, включає взаємопов'язані компоненти. “У вихованні педагогічної культури батьків ми прагнемо до певної системи і послідовності. Насамперед батьки повинні мати знання з соціології, психології, фізіології дітей... Кожне заняття в школі для батьків присвячене одній темі. Наприклад, анатомо-фізіологічні особливості, нервова система, фізичний і психічний розвиток, духовне життя дитини...”

Крім цього, батькам також необхідні знання про мету, засоби, прийоми, методи і результати педагогічної діяльності, які здійснюються в сім'ї, в школі, позашкільних закладах тощо. Особливо велика увага має приділятися питанням ефективності такої роботи. Якщо ж у батьків відсутні такі знання, то це може привести і до негативних наслідків. “Завдячуючи безвідповідальності деяких батьків, виховання інколи дає такі наслідки, що

потім і самий мудрий, самий досвідчений педагог не може нічого зробити. Поряд з порадами про здоровий розпорядок праці і відпочинку дитини, про багатогранну діяльність у дитинстві звертаємо особливу увагу на духовне виховання дітей” [6, 57].

Поряд з теоретичним значенням про те, які методи необхідно використовувати, щоб досягти поставленої мети, батьки повинні володіти і відповідними вміннями, які дозволяють ці методи застосовувати. При цьому виховання дитини в сім’ї буде успішним, якщо батьки уміють творчо використовувати знання і вміння. Сухомлинський наголошував, що “немає благороднішої, вищої місії для людини-творця, чим батьківство і материнство. Є десятки, сотні професій, спеціальностей, робіт – один будує залізну дорогу, інший - житло, третій вирощує хліб, четвертий лікує людей, п’ятий шиє одяг. Але є одна універсальна – сама складна і сама благородна робота, єдина для всіх і в той же час специфічна і неповторна в кожній сім’ї – це творення людини. Кожна мить цієї роботи, яка називається вихованням, це творення майбутнього і погляд в майбутнє” [6, 12].

Крім цього, успіх сімейного виховання визначається тим, як батьки люблять дітей і що для них означає батьківство. Формування педагогічної культури майбутніх батьків починається з дитинства. “Так і починає дитина пізнавати світ людини – з матері і батька, з того, як звертається мати до нього, як батько ставиться до матері“ [6, 20].

Діти засвоюють приклади дорослих, аналізують дії вчителів і вихователів, їх вміння спілкуватися з дітьми, ставленням до них тощо. Продовження формування цих якостей відбувається в безпосередній діяльності батьків по вихованню дітей, а також у процесі самоосвіти і самовиховання.

Особливо важливим є початковий етап розвитку дитини на його формування як майбутніх батьків. Сухомлинський доводить, що ставлення дорослих людей до інших багато в чому визначається тим, наскільки лагідною, “теплою” була його мати, скільки любові сам він отримав у

дитинстві. “Саме сильне, саме тонке багатство людського духу – любов – діє на дитину як музика, як чаруюча краса, що заохочує душу. Це багатство постійно настроює чуйну струну дитячого серця – чуйність до слова, до доброї волі, до ласки і сердечності. Той, чиє дитинство осяєне сонцем любові як невтомної праці, хто взаємно творить щастя, вирізняється виключною чутливістю і сприйнятливістю до батьківського і материнського слова, до їх доброї волі, до їх повчань і настанов, порад і застережень” [6, 24].

Дитина, спостерігаючи за батьками, досить рано свідомо засвоює і багато прийомів педагогічного впливу, а ставши дорослим, використовує їх у вихованні власних дітей.

Аналізуючи праці, статті В.О.Сухомлинського з питань батьківської педагогіки, ми бачимо чітку логіку основних шляхів формування педагогічної культури батьків, які викладені в бесідах “До материнського і батьківського обов’язку людини треба готувати майже з колиски – ось в чому проблема”, “Про громадську і моральну відповідальність батьків”, “Бачення власного морального обличчя”, “Що звеличує вас в очах ваших дітей”, “Бережіть в душі дитини віру в високе, ідеальне, стійке”, “Бережіть людську любов”, “Моральні цінності сім’ї”.

Визначивши теоретичні засади і шляхи формування педагогічної культури батьків, В.О.Сухомлинський досить велику увагу приділив питанням форм організації роботи у власній школі. Почалася напружена робота по створенню колективу батьків, який жив інтересами дітей, школи, суспільства. В подальшому вирішувалося питання науково-методичного забезпечення та залучення батьків до спільної роботи. На часі стояло питання “коли загальна педагогічна культура всього населення, особливо батьків, є однією із передумов виконання кожним громадянином свого обов’язку перед суспільством, і цей обов’язок полягає передусім у вихованні молодого покоління. Тому перш за все необхідно піклуватися про підвищення педагогічної культури батьків...” [6, 55].

Розв'язуючи цю проблему, одним із перших в Україні, В.О.Сухомлинський шукав доріжку до того часу, доки не створив школу для батьків майбутніх учнів. У подальшому, виходячи з проблем власного шкільно-родинного колективу, створив школу для батьків різного віку дітей; від молодого подружжя до батьків випускників школи; (батьки вчилися 13 років, а діти 10); окрема група для батьків, діти яких мали певні недоліки у фізичному і психічному розвитку. Заняття в кожній групі проводилися 2 рази на місяць по 1,5 години. На них не проголошувалися лозунги і заклики, а давалися ділові поради батькам. Так на заняттях майбутніх батьків йшлося про культуру взаємовідносин подружжя, про вміння людини керувати своїми бажаннями, пристосовуючи і узгоджуючи їх з бажаннями інших людей. Якщо уважно проаналізувати те, що в житті зветься щастям і нещастям, удачею і невдачею, духовним багатством, яке створюється удвох (а потім і сімейним колективом) – усе це ґрунтується на культурі людських відносин. Оберегаючи недоторканість інтимного світу людей, ми разом з тим, торкаємось найзаповітніших, можна сказати, заповідних куточків людських сердець [8, 23].

На заняттях для батьків майбутніх першокласників розглядаються теми: “Батько і син”, “Мати і дочка”, “Сім’я як школа людських стосунків”, “Перші норми моральної культури дітей”, “Праця – основа культури стосунків” та інші.

Досить насиченою за тематикою була програма батьківської школи, що увійшла до плану роботи Павлиської середньої школи на 1970/1971 навчальний рік, який ще встиг скласти в останні дні свого життя директор В.Сухомлинський. Дошкільна група (разом з майбутніми батьками). Такими були окремі теми: 1. Сімейні взаємини і моральне виховання дітей. 2. Почуття любові батьків і відповідальність за майбутнє дітей. 3. Моральна підготовка до шлюбу. 4. Алкоголізм і діти. 5. Любов і виховання дітей. 6. Материнське виховання дітей... 20. Пізнання людини дошкільником, роль морального середовища... 26. Мати – перший і головний вихователь і вчитель

дошкільника. 27. Батько і син, мати і дочка... 29. Перші норми моральної культури дошкільника. 30. Попередження капризів, роздратування. 31. Виховання мужності у хлопчиків.

Загалом тематика бесід батьківської школи за 1970 / 1971 навчальний рік спрямована на різні вікові категорії: дошкільна група, I-II класи, III-IV класи, V-VII класи, VIII-X класи і розкривала повний аспект психолого-педагогічних знань для батьків [6, 299].

“Кожне заняття було присвячене одній темі. Головна форма виховання педагогічної культури батьків – лекції, насичені цікавими фактами, переконливими прикладами. Читає їх директор, його заступник, кращі вчителі” [1, 55]. Традиційними для Павлівської школи стали загально-шкільні наукові батьківські конференції, на яких розглядалися актуальні питання педагогіки: методи контролю за виконанням учнями домашніх завдань, актуальні питання педагогічної науки; сучасний стан організації навчально-виховної роботи, ідейно-політичне виховання дітей у сім’ї тощо.

Крім занять батьківської школи проводилась інша робота з сім’єю: збори, індивідуальні бесіди, консультації, спільні свята школи і сім’ї (8 Березня, свято врожаю, осіннє свято винограду, свято матері, свято батька, свято книжки, свято творчості, чотири свята квітів і т.д.), відвідання сімей вчителями. Така робота сприяла закріпленню теоретичних знань на практиці, давала змогу розв’язувати складні питання виховання дітей у спільній діяльності школи сім’ї.

Педагогічний всеобуч у Павлівській школі під керівництвом В.О.Сухомлинського був невід’ємною складовою формування педагогічної культури батьків. Батьки навчалися в процесі семінарських занять, бесід, готували з учителем і дітьми виставки, працювали у бібліотеці та творчих клубах. Робота була чітко спланована, у планах визначалась мета, завдання, зміст, форми і методи виховання дітей у різні вікові періоди, включалися дані з вікової фізіології і психології, дитячої гігієни, сімейної педагогіки, використання народних традицій тощо

Сімейна педагогіка В.О.Сухомлинського, її наукове обґрунтування і практична реалізація ще і ще раз переконують, що “книга про сім’ю, про моральну підготовку до вступу в шлюб, про виховання дітей, батьківська педагогіка повинні стати настільною книгою кожного нашого громадянина. Батьківську педагогіку треба вивчати в спеціальних батьківських школах. На першому плані повинна бути наука про виховання людини” [6, 5].

Література:

1. Гончаренко С. Український словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
2. Куликова Т.А. Семейная педагогика и домашнее воспитание: учебник для студ. пед. уч. заведений. – М.: Академия, 2000. – 232 с.
3. Педагогический энциклопедический словарь / Гл. ред. Б.М. Бим-Бад. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2002. – 528 с.
4. Педагогічний словник / За ред. Ярмаченка М.Д. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 514 с.
5. Родинна педагогіка: Навчально-метод. посібник / А.А. Марушкевич та ін. – К.: ПАРАПАН, 2002. – 216 с.
6. Сухомлинский В.А. Мудрость родительской любви / Сост. А.И. Сухомлинская. – М.: Мол. гвардия, 1988. – 304 с.
7. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 1,4. - К.: Рад. школа, 1977. – 639 с.
8. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. – К.: Рад. школа, 1978. – 263 с.